

Małgorzata Łapa

**POLITYKA STABILIZACYJNA W GOSPODARCE POLSKIEJ
PO PRZEWROCIE MAJOWYM (15 V – 30 IX 1926 R.)**

Zamach majowy, w wyniku którego władzę przejął obóz związany z Józefem Piłsudskim, stanowi ważną cezurę w dziejach Polski międzywojennej. Jeśliby rozważać kwestie polityczne, niewątpliwie można go uznać za punkt zwrotny. Oceniając konsekwencje gospodarcze przewrotu należy zastanowić się, czy istotnie bezpośrednio po maju 1926 r. i w tej dziedzinie nastąpił przełom¹.

Nie jest kwestionowany fakt, że w 1926 r. koniunktura gospodarcza poprawiła się. Nie było to jednak wynikiem działania rządów pomajowych, a jedynie korzystnego dla nich układu koniunktury światowej. Ożywienie gospodarcze w Polsce zaczęło się już w końcowym okresie sprawowania władzy przez gabinet Aleksandra Skrzyńskiego². W okresie od lutego 1926 r. dał się zauważyć wzrost produkcji. Zaczęła się zmniejszać liczba bezrobotnych. Spadek kursu złotego spowodował uaktywnienie bilansu handlowego³.

¹ Na temat gospodarki Polski po 1926 r. zob. m. in.: Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej*, t. 2, 1924–1928, Warszawa 1971; W. T. Kulesza, *Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985; J. Rakowski, *Ideologia gospodarcza epoki Józefa Piłsudskiego*, „Niepodległość” 1948, t. 1, s. 117 i n.; Z. Landau, *Plan stabilizacyjny 1927–1930. Geneza, założenia, wyniki*, Warszawa 1961; W. Morawski, *Bankowość prywatna w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1996.

² A. Skrzyński był premierem rządu koalicyjnego od 20 XI 1925 r. do 5 V 1926 r. Szerzej na temat polityki gospodarczej Skrzyńskiego: W. Morawski, *Polityka gospodarcza rządu Aleksandra Skrzyńskiego*, Warszawa 1990, s. 34–110.

³ Tamże, s. 67–71; *Przegląd życia gospodarczego Polski w okresie od połowy maja do września 1926 roku*, Warszawa 1926, s. 7–50; B. Rzepecki, *Przemysł Polski w 1926 roku*, „Ekonomista” 1927, t. 1, s. 20–52; Archiwum Akt Nowych [dalej – AAN], Bank Polski [dalej – BP], t. 60, k. 66–70, protokoły posiedzeń Komisji Kredytowej Rady BP.

Po zamachu majowym, wobec braku wypowiedzi czołowych polityków polskich w kwestiach gospodarczych, wśród części tzw. sfer gospodarczych pojawiły się obawy, by przyszłe działania rządu nie poszły w kierunku zmian proponowanych przez otoczenie Piłsudskiego w *Programie rządu pracy w Polsce*⁴.

W części gospodarczej program opracowany przez Stefana Starzyńskiego zakładał m. in.: dążenie do utworzenia państwowego monopolu handlu zagranicznego, ustanowienie stałej kontroli państwowej nad produkcją przemysłową, powołanie państwowej kontroli cen i wciągnięcie robotników do współdziałania nad usprawnieniem produkcji⁵. Był on więc, jak na ówczesne warunki, bardzo radykalny. Głosząc konieczność prowadzenia polityki interwencjonizmu państwowego, stanowił niejako program polskiego etatyzmu.

J. Piłsudski nie deklarował swego poparcia dla programu Starzyńskiego, nie zabierał też głosu w sprawach ekonomicznych, pozostawiając inicjatywę fachowcom – ministrom resortów gospodarczych. Wydaje się, że ci zastosowali w pierwszym okresie rządów pomajowych najprostsze wyjście – kontynuowali działalność rządu Aleksandra Skrzyńskiego. W najważniejszej dziedzinie, polityce finansowej, opierano się na programie naprawy opracowanym przez ostatniego ministra skarbu doby przedmajowej Jerzego Zdziechowskiego⁶. Jedną z podstaw polityki gospodarczej rządu Skrzyńskiego była tzw. idea parytetu gospodarczego złotego. *Post factum* Zdziechowski definiował ją jako

kurs waluty w stosunku do złotego, zapewniający poziom cen, na którym mogła być zbudowana rentowność warsztatów i konkurencyjność produkcji przemysłowej na rynkach światowych⁷.

Ponieważ polityka taka miała szansę powodzenia tylko pod warunkiem, że wyeliminowane zostaną zagrożenia mogące przerodzić ją w inflację, za najważniejsze zadania uznano zrównoważenie budżetu oraz powstrzymanie wzrostu cen i kosztów produkcji⁸. Zdziechowski uważał, że z powodu

⁴ E.R.[ose], *Perspektywy*, „Przegląd Gospodarczy” [dalej – PG] 1926, z. 11, s. 529–531; Z. Landau, *Plan...*, s. 15–20.

⁵ S. Starzyński, *Program Rządu Pracy w Polsce*, „Droga” 1926, nr 5, s. 6–31.

⁶ E. Taylor, *Druga inflacja polska. Przyczyny – przebieg – środki zaradcze*, Poznań 1926, s. 99. Taylor pisał m. in. „Minister skarbu [...] G. Czechowicz w swych enuncjacjach zwrócił się zasadniczo przeciwko wszelkim zamierzeniom inflacyjnym i poprowadził politykę skarbowa, będącą kontynuacją i kopią pracy poprzedniego ministra skarbu J. Zdziechowskiego”.

⁷ J. M. Warsz. [J. Zdziechowski], *Poważne niedomagania i znamienne osiągnięcia. Życie gospodarcze Polski między wojnami 1918–1939*, Londyn 1956, s. 16, Biblioteka PAN w Krakowie, rkps 9187; tenże, *Mit złotej waluty*, Warszawa 1937, s. 222.

⁸ J. Zdziechowski, *Mit...*, s. 224–225; tenże, *Polityka finansowa*, Warszawa 1927, s. 7, 20; E. Rose, *Od czego zacząć?*, „Kurier Warszawski” [dalej – KW], 14 VI 1926, nr 161, s. 12; H. Bronikowska, *Dotychczasowy przebieg gospodarki skarbowej w 1926 r.*, PG, 1926, z. 10, s. 487.

słabości kapitału polskiego z czasem niezbędne będzie uzyskanie pożyczki zagranicznej, ale dopiero po osiągnięciu równowagi budżetowej⁹.

W okresie od 15 V do 30 IX 1926 r. funkcjonowały w II Rzeczypospolitej trzy rządy Kazimierza Bartla. Pierwszym oficjalnym wystąpieniem przedstawiciela drugiego rządu Bartla¹⁰ dotyczącym kwestii gospodarki była wypowiedź ministra przemysłu i handlu Eugeniusza Kwiatkowskiego, przedyskutowana na posiedzeniu Rady Ministrów 17 VI 1926 r.¹¹, a przeznaczona do udostępnienia prasie. Za najważniejsze zasady polityki gospodarczej Polski Rada Ministrów uznała dążenie do stałej równowagi budżetowej oraz tworzenie warunków do stabilizacji kursu złotego. Kwiatkowski podkreślał, że „musimy pójść w kierunku trwałej konsolidacji finansowej i ekonomicznej”¹². Oświadczył także, że organizacje gospodarcze oparte na spekulacji nie mogą liczyć na poparcie ze strony rządu. Podkreślił, że rząd udzieli swej pomocy przede wszystkim rolnictwu, a dopiero w dalszej kolejności różnym działom przemysłu, w zależności od ich znaczenia dla państwa (wymienił m. in. przemysł węglowy, hutniczy, naftowy, drzewny i chemiczny). Zapewnił, że Górny Śląsk zostanie objęty specjalną opieką administracji państwowej. Zapowiedział utrzymanie reglamentacji importu oraz poparcie dla tych gałęzi przemysłu, które uzyskują cenne dla państwa waluty. W zakresie spraw socjalnych ogłosił utrzymanie 8-godzinnego dnia pracy. Nie miało to jednak być przeszkodą dla podniesienia wydajności pracy w drodze lepszej organizacji produkcji. Jako najważniejsze wśród bieżących zagadnień wysunął postulaty: zwiększenia produkcji i jej potanienia, stabilizacji we wszystkich dziedzinach życia (w tym stabilizacji stosunków prawnych i społecznych), walki z klęską bezrobocia oraz walki z bezwładem gospodarczym.

Według Kwiatkowskiego, środkami do realizacji tychże celów miały być: 1) rozwój konsumpcji w kraju; 2) rozwój eksportu; 3) ściśle współdziałanie

⁹ Szerzej: J. Zdziechowski, *Polityka...*, s. 15–16; *Sprawozdanie stenograficzne z 257. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej z dnia 10 XII 1925 r.* [dalej – *Sejm RP*, nr...], łam 22; W. Morawski, *Polityka...*, s. 41–43.

¹⁰ W skład rządu powołanego 8 VI 1926 r. wchodził: 1) Kazimierz Bartel – premier, 2) Kazimierz Młodzianowski – minister spraw wewnętrznych, 3) August Zaleski – minister spraw zagranicznych, 4) Józef Piłsudski – minister spraw wojskowych, 5) Czesław Klamer – minister skarbu, 6) Wacław Makowski – minister kultury i sztuki, 7) Józef Mikułowski-Pomorski – minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego, 8) Józef Raczyński – minister rolnictwa i dóbr państwowych (od 22 VI – Aleksander Raczyński), 9) Józef Raczyński – minister reform rolniczych (od 21 VI – Witold Staniewicz), 10) Eugeniusz Kwiatkowski – minister przemysłu i handlu, 11) Kazimierz Bartel – minister komunikacji (od 15 VI – Paweł Romocki), 12) Stanisław Jurkiewicz – minister robót publicznych. Por. *Kalendarz Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1990, s. 517.

¹¹ AAN, Prezydium Rady Ministrów [dalej – PRM], t. 33, k. 502–519, protokół 46 posiedzenia Rady Ministrów RP z dn. 17 VI 1926 r.

¹² Tamże, k. 504.

ządu z organizacjami gospodarczymi producentów i kupców; 4) osiąganie większych zysków z działalności przedsiębiorstw państwowych i monopoli; 5) oszczędności w wydatkowaniu środków znajdujących się w gestii Ministerstwa Przemysłu i Handlu¹³.

Przedstawiony przez Kwiatkowskiego program i metody jego realizacji nie były w polityce rządu niczym nowym. Stanowiły one powtórzenie tez głoszonych wielokrotnie przez gabinety przedmajowe.

W przemówieniu znalazły się jedynie dwa elementy nowe: zapowiedź potaniaenia kredytu oraz przyspieszenia tempa budowy Gdyni. Jak się wydaje, zasygnalizowanie problemu Gdyni było aktem politycznym i służyć miało uspokojeniu nastrojów społeczeństwa województw pomorskiego i poznańskiego, niechętnego zmianom następującym po przewrocie majowym¹⁴.

W czerwcu 1926 r. doszło do kolejnych wystąpień dwóch czołowych ministrów stojących na czele resortów gospodarczych. 22 czerwca, z *exposé* finansowym wystąpił w Sejmie minister skarbu Czesław Klarner¹⁵.

Przedłożony przez niego preliminarz budżetowy utrzymywał wydatki na poziomie preliminarza opracowanego przez J. Zdziechowskiego na II kwartał 1926 r. Proponowany budżet na III kwartał został skonstruowany w ten sposób, by łącznie z prowizoriami na I i II kwartał nie przekraczał 3/4 budżetu na rok 1925. Kredyty w poszczególnych częściach budżetu na okres od 1 VII do 30 IX 1926 r. utrzymano w zasadzie w granicach 1/4 zrewidowanego preliminarza budżetowego na rok 1926.

Proponowany projekt zawierał, w porównaniu z poprzednimi, dwa nowe postanowienia wymuszone przez priorytetową zasadę równowagi budżetu: 1) wydatki nie mogły przekraczać sumy przewidywanych dochodów; 2) minister skarbu otrzymał upoważnienie do ustanowienia nadzwyczajnego czasowego 10-procentowego dodatku do podatków¹⁶.

Uzupełnieniem tego wystąpienia była mowa wygłoszona przez Klarnera w senackiej komisji skarbowo-budżetowej. Podkreślając wagę, jaką przywiązuje do osiągnięcia równowagi finansowej, Klarner zaznaczył, że jeżeli utrzyma się aktywny bilans handlowy, to deficyt budżetowy w kwocie 190 mln zł zostanie wyrównany. Zapowiedział też, że dla osiągnięcia tego nadrzędnego celu polityki gospodarczej państwa nie wykorzysta środka jakim jest inflacja,

¹³ Tamże, k. 518–519; *Ekspozé Pana Ministra Przemysłu i Handlu*, „Przemysł i Handel” [dalej – PH] 1926, z. 25, s. 757.

¹⁴ AAN, PRN, t. 33, k. 343, protokół 38 posiedzenia Rady Ministrów RP z dn. 22 V 1926 r.

¹⁵ *Sejm RP*, nr 287 z dn. 22 VI 1926, łam 6–18.

¹⁶ *Prowizorium budżetowe na III kwartał r.b.*, PH, 1926, z. 25, s. 272–273; *Prowizorium budżetowe*, KW, 17 VI 1926, nr 164, s. 1–2. Wprowadzenie 10-procentowego dodatku do podatków przewidywał już w kwietniu 1926 r. J. Zdziechowski. Szerzej: W. Morawski, *Polityka...*, s. 103.

będzie natomiast dążył do oszczędności poprzez reorganizację administracji i podwyższenie dochodów przedsiębiorstw państwowych¹⁷.

Wystąpienia Klarnera były potwierdzeniem tego, że rząd majowy nie podejmie radykalnych działań w celu zrównoważenia budżetu państwa.

Proponowany budżet spotkał się z dużym zainteresowaniem parlamentu. Za słabą stronę uważano przede wszystkim to, iż jego podstawą było założenie stabilizacji poziomu cen i płac. Podawano w wątpliwość, czy uda się je utrzymać w kolejnych miesiącach na tym samym poziomie. Ponadto krytykowano zbyt mechaniczne traktowanie spraw reformy administracyjnej i podatkowej, w której zamiast głębokich, przemyślanych zmian rząd stosuje tylko półśrodki¹⁸. Mimo tych zastrzeżeń, preliminarz przyjęto¹⁹.

Wystąpienia Klarnera w parlamencie zostały skomentowane jako powielenie wypowiedzi jego poprzedników na stanowisku ministra skarbu. Jeden z czołowych przedstawicieli endecji, poseł Stanisław Głabiński stwierdził:

„Nie widzimy zatem żadnej zasadniczej różnicy między tym programem, któryśmy dziś słyszeli od p. ministra skarbu, a programem rządu poprzedniego i poprzedniego ministra skarbu²⁰.”

Takie samo stanowisko zajął gorący zwolennik Piłsudskiego, Jędrzej Moraczewski. Na posiedzeniu komisji sejmowej dyskutującej nad prowizorium na III kwartał powiedział on m. in.: „nie widzę żadnej różnicy między programem p. Zdziechowskiego, a jego [Klarnera – M. Ł.] programem”²¹.

Słuszność tych tez potwierdziła wypowiedź samego Klarnera, który podczas posiedzenia Rady Ministrów 16 VI 1926 r., uzasadniając preliminarz budżetowy stwierdził:

„prowizorium na III kwartał 1926 opiera się z istoty rzeczy, podobnie jak prowizoria poprzednie, na budżecie roku 1925²².”

W czerwcowych wypowiedziach minister skarbu odniósł się również do pozafinansowych problemów polityki gospodarczej. Skonstatował on m. in.,

¹⁷ *Prowizorium budżetowe w komisji senackiej*, KW, 29 VI 1926, nr 176, s. 13; A. Wierzbicki, *Wspomnienia i dokumenty (1926–1932, 1939)*, Biblioteka Narodowa, rkps III, 9752, t. 1, rozdz. 26, k. 32–36. Por. R. Hausner, *Sanacja polskiego pieniądza bez pomocy zagranicy*, Warszawa 1926, s. 30–31.

¹⁸ E. Rose, *Eksposé budżetowe*, KW, 26 VI 1926, nr 173, s. 11.

¹⁹ *Sejm RP*, nr 288 z dn. 25 VI 1926, łam 118.

²⁰ *Sejm RP*, nr 287, z dn. 22 VI 1926, łam 19.

²¹ Tamże, łam 63.

²² AAN, PRM, t. 33, k. 443, Załącznik do protokołu 45 posiedzenia Rady Ministrów RP z dn. 16 VI 1926.

że Polska z kraju rolniczego ewoluuje w kierunku państwa rolniczo-przemysłowego, co należy uznać za zjawisko pozytywne, ponieważ posiadanie własnego przemysłu zapewnia większą niezależność i samowystarczalność oraz jest motorem aktywności bilansu handlowego. Właściwe ukierunkowanie tych dwóch działów gospodarki miało według Klarnera wpłynąć na utrzymanie równowagi cen produktów rolnych i przemysłowych. Dysponując własnymi tanimi surowcami oraz tanią siłą roboczą Polska powinna stworzyć właściwe możliwości taniej produkcji. Jednym z warunków realizacji tego postulatu winna być właściwa ochrona celna. Zasygnalizował również konieczność dokonania reformy podatkowej²³. Klarner podkreślił, że mimo trudnej sytuacji gospodarczej istnieją perspektywy pomyślnego rozwoju kraju. Oświadczył, że „Rząd swą polityką celną, komunikacyjną, kredytową i podatkową poprze produkcję Polski”²⁴. Zapewnił, że rząd zdobędzie środki na poprowadzenie na większą skalę robót publicznych, a rozwój produkcji przemysłowej będzie stanowił klucz do zwalczania bezrobocia.

Dezorientację i obawy przedstawicieli gospodarki w kwestii dalszych poczynań rządów pomajowych w sprawach ekonomicznych starał się także rozwiązać E. Kwiatkowski.

W przemówieniu wygłoszonym 25 VI 1926 r. podczas posiedzenia Rady Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Handlu, Finansów i Górnictwa „Lewiatan”, starał się on uspokoić zebranych co do przyszłej polityki rządu. Zapowiedział konieczność oparcia wszelkiej działalności na obowiązującym prawie. Wystąpił przeciw nadmiernej ingerencji państwa w życie gospodarcze. W ten sposób odciął się zdecydowanie od tez głoszących celowość rozwoju etatyzmu. Ponadto Kwiatkowski potwierdził dążenie rządu do zapewnienia aktywności bilansu handlowego poprzez aktywizację eksportu i tymczasowe utrzymanie reglamentacji importu. Ponowił zapowiedź stopniowej, ostrożnej obniżki kosztów kredytu²⁵.

Wytyczne zaprezentowane przez E. Kwiatkowskiego i C. Klarnera potwierdził premier Bartel. W *exposé* wygłoszonym w Sejmie 19 VII 1926 r. zapewnił, że rząd nie będzie dokonywał żadnych eksperymentów w życiu gospodarczym, kładąc nacisk na konieczność zbudowania i utrzymania równowagi budżetowej i stabilizacji złotego, stwierdził że „równowaga ta to podstawa nie tylko do sanacji organizacji państwowej”²⁶. Ponadto,

²³ *Sprawozdanie stenograficzne z 132. posiedzenia Senatu RP z dn. 30 VI 1926*, łam 14–26. Por. A. Wierzbicki, *Wspomnienia...*, k. 38–42.

²⁴ *Sprawozdanie stenograficzne z 132. posiedzenia Senatu...*, łam 27.

²⁵ *Ekspozé Pana Ministra Przemysłu i Handlu*, PG, 1926, z. 13, s. 639–641.

²⁶ K. Bartel, *Ekspozé premiera prof. dra K. Bartla wygłoszone w Sejmie dnia 19 VII 1926 r.*, Warszawa 1926, s. 15, 23.

podobnie jak Kwiatkowski, wyraźnie zadeklarował gotowość współpracy ze sferami gospodarczymi.

Wystąpienia Klarnera, Kwiatkowskiego i Bartla dawały do zrozumienia, że – przynajmniej na razie – rząd nie zamierza dokonywać żadnych istotnych zmian w dotychczasowej polityce gospodarczej, a jedynie korygować w niewielkim stopniu zamierzenia rządów przedmających.

Przytoczone wypowiedzi wskazują, że za najważniejsze kierunki działania w sferze gospodarki uznano: dążenie do osiągnięcia równowagi budżetowej i stabilizacji waluty, utrzymanie dodatniego bilansu handlowego oraz równowagi cen, a także dokonanie reformy podatkowej. Szczególne miejsce w polityce rządu miała zająć kwestia agrarna z realizacją ustawy o reformie rolnej na czele. Ponadto do priorytetów zaliczono rozwój produkcji przemysłowej i wzmocnienie systemu bankowego.

Równocześnie ze składanymi przez członków gabinetu deklaracjami, dnia 5 lipca rozpoczęła się na forum parlamentu debata nad rządowym projektem ustawy zmieniającej i uzupełniającej konstytucję, a wraz z nią dyskusja nad udzieleniem rządowi pełnomocnictw do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy²⁷.

Rząd dążył do rozszerzenia prerogatyw władzy wykonawczej oraz do ograniczenia uprawnień parlamentu poprzez przyznanie mu szerokich pełnomocnictw w kwestii regulowania wielu spraw za pomocą dekretów. Duży zakres uprawnień proponowanych dla rządu obejmował także pełnomocnictwa w sprawach gospodarki. Premier Bartel uważał, że argumentem za udzieleniem rządowi pełnomocnictw są jego osiągnięcia w dziedzinie gospodarki. W swym przemówieniu na 294. posiedzeniu Sejmu Bartel szczególnie nacisk położył na fakt osiągnięcia, po raz pierwszy od dłuższego czasu, równowagi budżetu miesięcznego, stabilizację złotego i napływ do Polski obcych walut. Wzrost eksportu węgla, co szczególnie podkreślał, miał jego zdaniem świadczyć o „ekspansji w życiu gospodarczym”.

Należy zauważyć, że eksponowane przez Bartla ożywienie gospodarcze, spowodowane wzrostem eksportu węgla, miało swe źródło w strajku górników angielskich, a więc owa „ekspansja gospodarcza” mogła być przypadkowa i krótkotrwała, z czego zapewne rząd zdawał sobie sprawę.

Mimo negatywnej oceny wniosków wynikających z wystąpienia Bartla, projekt udzielenia rządowi specjalnych pełnomocnictw nie znalazł w Sejmie wielu oponentów²⁸ i ostatecznie został przyjęty 2 VIII 1926 r.²⁹

²⁷ *Sejm RP*, nr 290 z dn. 5 VII 1926; T. Smoliński, *Rządy Józefa Piłsudskiego w latach 1926–1935*, Poznań 1985, s. 62–78.

²⁸ Szerzej: *Sejm RP*, nr 294–296; T. Smoliński, *Rządy...*, s. 80–83.

²⁹ *Sejm RP*, nr 296 z dn. 2 VIII 1926, łam 30.

Ustawa z 2 VIII 1926 r. o upoważnieniu Prezydenta do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy³⁰, w zakresie spraw gospodarczych uprawniała do wydawania zarządzeń mających na celu:

- 1) zabezpieczenie równowagi budżetowej;
- 2) stabilizację waluty;
- 3) naprawę stanu gospodarczego państwa, przede wszystkim w dziedzinie rolnictwa i leśnictwa.

W myśl art. 2 rozporządzenia te nie mogły dotyczyć: nakładania nowych podatków i opłat publicznych, podwyższania obowiązujących stawek podatkowych ponad normę przewidzianą ustawą z 1 VII 1926 r., ustanawiania nowych monopolii, podwyższania celi, zwiększania obiegu biletów zdawkowych i bilonu ponad dotychczasowe uprawnienia, obciążenia nieruchomości państwowego oraz zbycia tegoż, o ile wartość poszczególnych obiektów przekracza 100 000 zł.

Należy tu zwrócić uwagę, że ustawa dająca rządowi szeroki zakres pełnomocnictw miała obowiązywać do dnia ukonstytuowania się następnego Sejmu. Fakt ten ma znaczenie, jeśli weźmiemy pod uwagę, że Piłsudski i jego współpracownicy byli przeciwni rozwiązaniu Sejmu i nie zdecydowali się na ten krok mimo wniosków opozycji³¹.

Po uzyskaniu pełnomocnictw do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy obóz rządzący posiadał duże możliwości decydowania o losach państwa bez konieczności liczenia się ze zdaniem parlamentu. Fakt ten stanowił punkt zwrotny w dotychczasowej polityce rządu. Kończył czas ostrożnego badania sytuacji politycznej i ponawianych deklaracji o kontynuacji polityki przedmajowej. Wraz z ustawą z 2 VIII 1926 r. rozpoczął się okres konkretnych działań na polu legislacyjnym, normujących życie gospodarcze Polski. W ten nowy okres rząd wchodził dobrze przygotowany, już bowiem w końcu lipca zastanawiał się nad tym, jakie są najważniejsze potrzeby w zakresie przepisów dotyczących gospodarki. Na 53. posiedzeniu Rady Ministrów kierownicy resortów przemysłu i handlu, skarbu i rolnictwa przedstawiali swe zamierzenia odnośnie do realizacji pełnomocnictw. Tak przygotowani, po uchwaleniu przez Sejm ustawy sierpniowej, mogli niezwłocznie przystąpić do działania.

Latem 1926 r. reorganizacji uległo Prezydium Rady Ministrów. Zmiany wprowadzone przez nowy statut organizacyjny z 28 VIII 1926 r.³² zmierzały

³⁰ Omówienie na podstawie: „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” [dalej – DURP] 1926, nr 78, poz. 443.

³¹ W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski*, t. 2; 1914–1939, Gdańsk 1990, s. 678–680; W. T. Kulesza, *Koncepcja...*, s. 75; A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1861–1935*, Warszawa 1990, s. 401.

³² „Monitor Polski”, 28 VIII 1926, nr 196, s. 1, *Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 28 VIII 1926 r. w sprawie zatwierdzenia statutu organizacyjnego Prezydium Rady Ministrów*; tamże, *Statut organizacyjny Prezydium Rady Ministrów*.

do ściślejszej współpracy między premierem a poszczególnymi ministerstwami i wzmocnienia tą drogą inicjatywy rządu jako całości, zwłaszcza w sprawach ogólnej polityki rządu lub takich, które przekraczały zakres kompetencji resortów.

Biorąc powyższe fakty pod uwagę nasuwa się pytanie, czy w obliczu dysponowania szerokimi uprawnieniami ustawodawczymi oraz poprawiającej się sytuacji gospodarczej państwa, w okresie od 15 V do 30 IX 1926 r., rządy Bartla prowadziły politykę ekonomiczną będącą, zgodnie ze składanymi deklaracjami, kontynuacją działań rządów przedmajowych.

Najważniejszym elementem polityki gospodarczej Polski po przewrocie majowym była zasada utrzymania równowagi budżetowej³³. Przedstawiając budżet na III kwartał 1926 r. minister Klarner zapowiedział, że rząd nie będzie równoważył go „za pomocą druku pieniądza papierowego”³⁴, ponieważ zaprzepaściłoby to zdobycze wynikające z reformy monetarnej i wysiłek jego poprzedników. Za niedopuszczalne uważał, by w celu wyrównania deficytu budżetowego zaciągać pożyczki zagraniczne. Dlatego też jedyną drogą, jaką uznał za możliwą, było szukanie oszczędności po stronie wydatków i zwiększanie dochodów państwa. Możliwość poczynienia oszczędności upatrywał w obniżeniu wydatków na administrację państwową oraz we właściwym gospodarowaniu budżetami samorządowymi. Ponadto należało – jego zdaniem – zreformować przedsiębiorstwa państwowe i monopole tak, by mogły one stać się źródłem pieniędzy na pokrycie wydatków państwowych³⁵.

Tego typu działania mogły dać efekty dopiero w przyszłości, a konieczne było natychmiastowe pokrycie niedoborów z pierwszego półrocza 1926 r.

Ustawa budżetowa na III kwartał 1926 r. zawierała takie doraźne rozwiązanie. Była nim możliwość ustanowienia przez ministra skarbu nadzwyczajnego 10-procentowego dodatku do podatków z wykluczeniem podatku majątkowego i ceł³⁶. C. Klarner wykorzystał przyznane mu uprawnienia i rozporządzeniem z 1 VII 1926 r.³⁷ wprowadził nadzwyczajne opłaty podatkowe.

Ponadto, by uzyskać większe dochody, władze skarbowe przystąpiły na początku czerwca do egzekucji podatków, których termin płatności upłynął

³³ E. Kwiatkowski, *Postęp gospodarczy Polski*, Warszawa 1926, s. 16.

³⁴ A. Wierzbicki, *Wspomnienia...*, k. 32–36.

³⁵ C. Klarner, *Drogi sanacji gospodarczej. Mowy Ministra Skarbu Czesława Klarnera wygłoszone w Sejmie w dniu 22 czerwca 1926 r., w Senacie w dniu 30 czerwca 1926 r.*, Warszawa 1926, s. 9–10.

³⁶ DURP, 1926, nr 63, poz. 376; *Uchwalenie przez organy wykonawcze prowizorium budżetowego*, PH, 1926, z. 27, s. 829.

³⁷ DURP, 1926, nr 67, poz. 398; *10% dodatek do podatków*, „Rolnik Ekonomista” [dalej – RE], 1 VIII 1926, nr 15, s. 461–462.

w maju. Równocześnie, by zachęcić podatników do szybkiego regulowania zaległych należności obniżono do 1–3% miesięcznie kary za zwłokę³⁸.

6 VIII 1926 r. C. Klarner wydał kolejne rozporządzenie³⁹ zmierzające do maksymalnej egzekucji danin państwowych. Zapowiadało ono przymusowe pobieranie przez urzędy skarbowe lub dobrowolne uiszczanie zbożem bądź węglem wszystkich podatków bezpośrednich.

Oszczędności szukano także w urzędach centralnych. W pierwszych dniach czerwca ówczesny minister skarbu Gabriel Czechowicz, rozesłał do ministrów pismo, w którym prosił o wydanie zarządzeń, by czyniono tylko takie wydatki, które są niezbędne do normalnego funkcjonowania administracji⁴⁰. W tym samym czasie Rada Ministrów podjęła decyzję o powołaniu pod przewodnictwem ministra spraw wewnętrznych komisji do reorganizacji administracji⁴¹.

Minister skarbu dysponował też innymi możliwościami zwiększenia strony dochodowej budżetu. Były to: podniesienie ceny na spirytus i zwaloryzowanie opłat celnych.

Pierwszą z nich wykorzystał, wydając 18 VI 1926 r. rozporządzenie podwyższające ceny spirytusu⁴². Powołano również komisję rzeczoznawców, której zadaniem było zbadanie działania Państwowego Monopolu Spirytusowego pod kątem zwiększenia dochodów państwa⁴³.

Od początku istnienia rządu Bartla, w jego ramach toczyły się rozmowy na temat waloryzacji ceł. Początkowo jej zwolennikiem był C. Klarner. Jednak w lipcu pod wpływem dyskusji w łonie rządu zmienił zdanie⁴⁴. Sprawą tą zajmowały się również ciała doradcze. Ich opinia była także negatywna. Głównym argumentem, jaki wysuwano przeciw waloryzacji była konieczność utrzymania cen⁴⁵.

Z pozytywnym odzewem spotkało się natomiast rozporządzenie z 17 VII 1926 r. znoszące cło wywozowe na pszenicę⁴⁶.

³⁸ *Termin płatności podatków*, RE, 15 VI 1926, nr 12, s. 364–365; *Obniżenie kar za zwłokę w związku z płaceniem podatków*, RE, 1 VIII 1926, nr 15, s. 462; (kt), *Amnestia podatkowa*, „Tygodnik Handlowy” [dalej – TH], 16 VII 1926, nr 28–29, s. 5.

³⁹ *Podatki zbożem i węglem*, RE, 15 IX 1926, nr 18, s. 559.

⁴⁰ *Oszczędności*, KW, 6 VI 1926, nr 153, s. 19.

⁴¹ AAN, PRM, t. 33, k. 437–438, protokół 45. posiedzenia Rady Ministrów RP z dn. 16 VI 1926.

⁴² DURP, 1926, nr 60, poz. 353.

⁴³ *Komisja dla badania zakresu działania Państw. Monopolu Spirytusowego*, PH, 1926, z. 29, s. 874; (ti), *Ekspertyza gospodarki monopoli spirytusowego*, TH, 16 VII 1926, nr 28–29, s. 5.

⁴⁴ A. R a c z y ń s k i, *Dziennik 1917–1935*, Biblioteka PAN. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 16191/II, t. 4, k. 1311–1312. W sprawie waloryzacji ceł negatywną opinię wyraził również Komitet Ekonomiczny Ministrów; por. *Posiedzenie Komitetu Ekonomicznego*, RE, 1 VIII 1926, nr 15, s. 463.

⁴⁵ *Cła*, KW, 16 IX 1926, nr 255, s. 13.

⁴⁶ DURP, 1926, nr 72, poz. 418; L. K., *W sprawie cła wywozowego od pszenicy*, PH, 1926, z. 31, s. 913–915.

W omawianym okresie prowadzono prace nad ułożeniem nowej taryfy celnej. Były one przewidziane na dłuższy okres i zakończyły się dopiero w 1933 r.⁴⁷

Zanim omówione wyżej działania rządu dały efekty, na skutek poprawy koniunktury, niejako samoczynnie, budżet osiągnął równowagę. Ogólne miesięczne dochody budżetowe wynosiły: w maju – 136,2 mln zł, w czerwcu – 149,7 mln zł, w lipcu – 157,5 mln zł, w sierpniu – 166,0 mln zł, we wrześniu – 162,9 mln zł i w następnych miesiącach rosły. W okresie od maja do września dochody z danin publicznych wzrosły z 80,0 do 82,2 mln zł; z monopolii z 41,1 do 55,2 mln zł; z przedsiębiorstw z 1,8 do 11,9 mln zł; z ceł z 13,2 do 16,3 mln zł; a 10-procentowy dodatek do danin publicznych dał ogółem w okresie od lipca do września 4,2 mln zł⁴⁸. Z powyższego wynika, że doraźne działania rządu nie przyniosły imponujących efektów, choć miały swój udział w zrównoważeniu budżetu, co osiągnięto już w lipcu⁴⁹.

Mimo otrzymania przez rząd uprawnień do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy, zatwierdzanie prowizoriów budżetowych pozostało domeną izb ustawodawczych. Debaty budżetowe stały się podstawą do szerokiej krytyki całokształtu polityki rządu. Konsekwencją tego były ostre scysje między rządem a większością parlamentarną⁵⁰.

Proponowane przez rząd prowizorium budżetowe na IV kwartał, w którym – w porównaniu z III kwartałem – zwiększono wydatki w niektórych pozycjach budżetu na łączną sumę 43,6 mln zł⁵¹, spotkało się ze sprzeciwem Sejmu. Komisja budżetowa 22 IX 1926 r. zredukowała wydatki preliminowane na IV kwartał 1926 r. o 37 mln zł, do kwoty 450 mln zł⁵². Równocześnie nałożyła na ministrów osobistą odpowiedzialność za ewentualne przekroczenie ustalonych kredytów.

Sytuację skomplikowało dodatkowo uchwalenie przez Sejm 24 września wotum nieufności dla ministrów spraw wewnętrznych Kazimierza Młodzianowskiego i wyznań religijnych i oświecenia publicznego Antoniego Sujkowskiego. Choć równocześnie Sejm przyjął budżet w wersji proponowanej przez rząd

⁴⁷ T. Chełmiński, *Zagadnienie ochrony celnej, a przyszła taryfa*, PH, 1926, z. 36, s. 1050–1054; *Konferencja w sprawie prac nad układem nowej taryfy celnej*, RE, 1 VIII 1926, nr 15, s. 463–464; *Aktualne postulaty kupiectwa w dziedzinie skarbowej i kredytowej*, TH, 16 VII 1926, nr 28–29, s. 7.

⁴⁸ Dane statystyczne podano za: *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1927*, Warszawa 1927, s. 511, 515.

⁴⁹ Szerzej zob.: S. Starzyński, *Rok 1926 w życiu gospodarczym Polski*, Warszawa 1927, s. 7–29; St. K., *Gospodarka budżetowa w 1926 r.*, PH, 1926, z. 44, s. 1329–1332.

⁵⁰ A. Wierzbicki, *Wspomnienia...*, rozdz. 27, k. 60.

⁵¹ *Prowizorium budżetowe na IV kwartał r.b.*, PH, 1926, z. 38, s. 1136–1137; *Prowizorium budżetowe*, KW, 16 IX 1926, nr 255, s. 12; *Sejm RP*, nr 300 z dn. 20 IX 1926, łam 19–29.

⁵² *Sytuacja rządowa*, KW, 23 IX 1926, nr 262, s. 1; *Sejm w obronie oszczędności*, tamże, s. 11.

nie powstrzymało to K. Bartla od zgłoszenia dymisji całego gabinetu⁵³. Prezydent powołał trzeci rząd Bartla w tym samym składzie. W odpowiedzi na tak jawne lekceważenie woli parlamentu, izby zmniejszyły ponownie prowizorium budżetowe do kwoty 450 mln zł. Tego samego dnia, 30 września, Bartel wraz z całym rządem ponownie podał się do dymisji⁵⁴. Budżet, będący naczelnym celem działalności gospodarczej rządów Kazimierza Bartla, przyczynił się więc do jego upadku. Wraz z odejściem ze stanowiska ministra skarbu Czesława Klarnera, który nie znalazł się w utworzonym 2 X 1926 r. gabinecie J. Piłsudskiego, zakończył się okres, w którym gospodarkę skarbową prowadzono ściśle w ramach zatwierdzonego budżetu⁵⁵.

Drugim, szczególnie eksponowanym przez pomajową ekipę rządzącą, elementem polityki gospodarczej była stabilizacja waluty.

Utrzymanie kursu złotego na tym samym poziomie uważano za punkt wyjścia poprawy stosunków walutowych. Dzięki pomyślnej koniunkturze gospodarczej na świecie, deklarowaną stabilizację złotego udało się wprowadzić w krótkim czasie. W końcu czerwca władze Banku Polskiego rozpoczęły akcję interwencyjną na korzyść złotego. W rezultacie dużych zakupów dewiz doprowadzono w sierpniu do stabilizacji na poziomie 1 dolar = 9 zł⁵⁶. Istotny wpływ na sytuację walutową miał fakt, że postępujący od maja spadek kursu dolara⁵⁷ spowodował wyzbywanie się przez ludność wcześniej tezauryzowanego złota i walut⁵⁸. W związku z tym, już we wrześniu 1926 r. minister skarbu mógł poinformować w Sejmie o opanowaniu sytuacji walutowej⁵⁹.

⁵³ *Ustąpienie gabinetu p. Bartla*, KW, 25 IX 1926, nr 264, s. 1–2; A. Wierzbicki, *Wspomnienia...*, rozdz. 27, k. 64.

⁵⁴ *Przesilenie rządowe*, KW, 26 IX 1926, nr 265, s. 22; B. K., *Z fikcją czy bez fikcji?*, KW, s. 5; B. K., *Jeszcze jedno doświadczenie*, KW, 27 IX 1926, nr 266, s. 2; *Senat zmienił prowizorium budżetowe*, KW, 29 IX 1926, nr 268, s. 1; S. Kauzik, *Wyniki prac nad budżetem na rok 1926*, „Drogi Naprawy” 1926, nr 11, s. 5–7; A. Wierzbicki, *Wspomnienia...*, rozdz. 27, k. 64.

⁵⁵ Warunek ścisłego przestrzegania uchwalonych budżetów postawił C. Klarner podczas rozmowy z J. Piłsudskim, który proponował mu przyjęcie teki ministra skarbu. Zob. A. Raczynski, *Dziennik...*, k. 1413, 1801–1802.

⁵⁶ AAN, BP, t. 69, k. 38–49, protokoły posiedzeń Komisji Walutowo-Emisyjnej BP; tamże, t. 23, k. 1 i n.; Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Czesława Klarnera, t. 72, *Stosunki społeczno-gospodarcze w odrodzonej Polsce 1918–1939*, rozdz. 9, k. 11a–11b; F. Młynarski, *Stabilizacja waluty*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej*, Warszawa 1928, s. 889.

⁵⁷ Kurs ten wynosił: w maju – 10,55 zł za 1 dolara, w czerwcu – 10,08 zł, w lipcu – 9,18 zł, w sierpniu – 9 zł. Por.: *Sprawozdanie Banku Polskiego za rok 1926*, Warszawa 1927, s. 17, zał. 10.

⁵⁸ AAN, BP, t. 69, k. 41, 45–47, protokoły posiedzeń Komisji Walutowo-Emisyjnej BP.

⁵⁹ C. Klarner, *Dorobek czterech miesięcy. Dwie mowy programowe*, Warszawa 1926, s. 12. A. Wierzbicki uważał, że stabilizacja złotego była sukcesem polityki J. Zdziechowskiego, którą kontynuowano po maju 1926 r. Por. A. Wierzbicki, *Wspomnienia...*, rozdz. 23, k. 93–94.

Zapas walut i rezerw kruszcowych Banku Polskiego wzrósł ze 126,6 mln zł w maju do 223,4 mln zł we wrześniu⁶⁰. Pozwoliło to na zliberalizowanie reglamentacji dewiz. W sierpniu, a więc niezwłocznie po opanowaniu sytuacji walutowej, przywrócono wolny obrót banknotami zagranicznymi wewnątrz kraju⁶¹. Obrót dewizami nadal pozostawiono w wyłącznej gestii Banku Polskiego.

Osiągnięcie stabilizacji waluty było wstępem do rozstrzygnięcia szeregu problemów, wśród których na plan pierwszy wysuwała się sprawa kursu, na jakim należało stabilizować złotego oraz stosunku do napływu do Polski kapitału zagranicznego. Kwestie te rozstrzygano na przełomie 1926 i 1927 r., a efektem podjętych zabiegów była prawna stabilizacja złotego na poziomie 8,91 zł za dolara i otrzymanie przez Rzeczypospolitą pożyczki stabilizacyjnej w październiku 1927 r.⁶²

Dla niniejszych rozważań istotny jest fakt, że rozmowy w sprawie pożyczki zagranicznej prowadzone przez rząd A. Skrzyńskiego były po zamachu majowym kontynuowane przez kolejne gabinety⁶³.

4 IX 1926 r. po długotrwałych dyskusjach dokonano zmiany statutu Banku Polskiego⁶⁴. Najważniejsze novum dotyczyło zapisu o rezerwach kruszcowo-dewizowych. Nowy status przewidywał możliwość spadku pokrycia poniżej 30%, co wzmocniało elastyczność rezerw kruszcowo-walutowych Banku. Jednak zejście poniżej 30% pokrycia wymagało zatwierdzonej przez ministra skarbu uchwały Rady Banku, powziętej większością głosów. Przy pokryciu poniżej 40% Bank zobowiązany był płacić podatek emisyjny. Przepis ten skłaniał więc Bank do utrzymywania 40% pokrycia jako minimalnego. Mimo to, w razie ewentualnej konieczności obrony złotego, statut Banku Polskiego dawał mu teraz możliwość większej swobody ruchów.

W połowie lat dwudziestych XX w. toczono w Polsce dyskusję na temat tego, czy jest ona krajem rolniczym, czy przemysłowym. W grudniu 1925 r. Bank Gospodarstwa Krajowego ogłosił konkurs na pracę pt. *O programie*

⁶⁰ *Sprawozdanie Banku Polskiego...*, s. 18; E. Rose, *Sprawa rezerw*, KW, 10 IX 1926, nr 249, s. 13.

⁶¹ DURP, 1926, nr 86, poz. 482; E. Rose, *Wkłady dolarowe*, KW, 8 VII 1926, nr 185, s. 10; *Obrót dewizami i walutami zagranicznymi*, TH, 27 VIII 1926, nr 35, s. 6.

⁶² Szerzej zob. m. in.: Z. Landau, *Plan...*; tenże, *Polskie zagraniczne pożyczki państwowe 1918–1926*, Warszawa 1961; Z. Landau, J. Tomaszewski, *Kapitały obce w Polsce 1918–1939. Materiały i dokumenty*, Warszawa 1964; T. Małecka, *Kredyty i pożyczki Stanów Zjednoczonych Ameryki w latach 1918–1939*, Warszawa 1982.

⁶³ AAN, Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Londynie, t. 641, k. 136–140, kopia tajnego pisma posła polskiego w Londynie do MSZ nr P. 819 z dn. 19 V 1926 r.; tamże, k. 148, kopia ściśle tajnego raportu politycznego nr 16, cz. I posła polskiego w Waszyngtonie J. Ciechanowskiego z dn. 7 VI 1926 r.; J. M. Warsz, *Poważne...*, k. 17–24.

⁶⁴ DURP, 1926, nr 92, poz. 531; W., *O projekcie zmian statutu Banku Polskiego*, TH, 20 VIII 1926, nr 34, s. 1.

gospodarczym Polski. Miał on dać wskazówki, w jakiej kolejności państwo powinno udzielać pomocy poszczególnym gałęziom gospodarki⁶⁵. Nagrodzono pracę Ferdynanda Zweiga, który lansował pogląd, że Polska jako kraj przeludniony, o przewadze ludności wiejskiej, nie jest w stanie utrzymać się wyłącznie z rolnictwa, a intensyfikacja rolnictwa nie może nastąpić bez rozwoju przemysłu, gdyż jej warunkiem jest masowy zbyt. W ostatecznej konkluzji Zweig opowiedział się za koniecznością równomiernego rozwoju obu wielkich działów produkcji⁶⁶. Wydaje się, że z poglądami Zweiga utożsamiali się E. Kwiatkowski i C. Klarner⁶⁷.

Jak powiedziano wyżej, rząd uznał za priorytety swego działania rozwój rolnictwa i przemysłu. Wytoczne polityki rolniczej zaprezentował minister rolnictwa i dóbr państwowych Aleksander Raczyński na konferencji prasowej 21 VIII 1926 r.⁶⁸ Oświadczył on, że celem działania jego resortu jest stworzenie warunków do opłacalności intensywnej produkcji rolnej. Za najważniejsze działania ministerstwa uznał doprowadzenie do zorganizowania długoterminowego kredytu dla rolnictwa (na który rząd zamierzał m. in. przeznaczyć pewne kapitały z instytucji ubezpieczeniowych) oraz rozwój kredytu krótkoterminowego⁶⁹. W celu usprawnienia handlu zbożem opracowywano projekt budowy elewatorów zbożowych⁷⁰. By poprawić jakość wywożonych produktów Raczyński zapowiedział wydanie zarządzeń o kwalifikowanym wywozie niektórych z nich. Ponadto zwrócił uwagę na konieczność ochrony lasów i rozwój oświaty zdrowotnej.

Najpierw rząd podjął działania mające rozwiązać problem kredytów. Jako pierwszy do akcji kredytowania rolnictwa przystąpił Bank Polski.

⁶⁵ F. Zweig, *O programie gospodarczym Polski*, Warszawa 1926, s. III; por. W. Sułkowska, *Dyskusje nad kierunkami przebudowy systemu agrarnego w Polsce (1918–1939)*, Kraków 1993, s. 109–113; Wł. G[rabski], *Pod znakiem „interesu”*, PH, 1926, z. 25, s. 751.

⁶⁶ F. Zweig, *O programie...*, s. 10–13; pozostali nagrodzeni autorzy (W. Diamand, S. Rościszewski, B. Balukiewicz, R. Battaglia, H. Grabiański) wychodzili z założenia, że Polska jest krajem rolniczym, optowali za rozwojem tylko tych gałęzi przemysłu, które są niezbędne dla funkcjonowania rolnictwa.

⁶⁷ C. Klarner, *Przemysł i handel w pierwszym dziesięcioleciu niepodległości Polski*, Warszawa 1929, s. 26–27; *Program ministra przemysłu i handlu*, KW, 18 VI 1926, nr 165, s. 6; C. Klarner, *Drogi sanacji finansowej i gospodarczej*, PH 1926, z. 26, s. 787–788; tenże, *W sprawie programu gospodarczego Polski*, tamże, z. 27, s. 810; AAN, PRM, t. 33, k. 505–506. Protokół 46. posiedzenia...

⁶⁸ *Wytoczne polityki rolniczej*, PH, 1926, z. 35, s. 1028–1029.

⁶⁹ Tamże, s. 1028.

⁷⁰ Sprawa budowy elewatorów zbożowych była szeroko dyskutowana przez organy rządowe i prasę. Zob. m. in.: AAN, Bank Gospodarstwa Krajowego, t. 4, k. 103–104, 150–151, 180, protokoły posiedzeń Rady Nadzorczej BGK; A. Raczyński, *Dziennik...*, k. 1383–1386; S. Królikowski, *Elewatory zbożowe*, PH, 1926, z. 30, s. 882–886; W. Hoyer, *Budowa elewatorów w Polsce*, RE, 15 IX 1926, nr 18, s. 547–552; K. Hejnowski, *W sprawie elewatorów zbożowych*, PH, 1926, z. 34, s. 990–991.

Wychodząc z założenia, że dla ożywienia rynku wewnętrznego niezbędna jest pomoc dla rolników, przeznaczył 20 mln zł na akcję zakupu zboża. Przyznane kredyty miały być również wykorzystane na zakup mąki, nasion strączkowych, pastewnych i przemysłowych⁷¹. W lipcu Państwowy Bank Rolny rozpoczął akcję zaopatrzenia rolnictwa w nawozy sztuczne⁷². Dostarczał on je rolnikom za pośrednictwem spółdzielni rolniczo-handlowych, banków ludowych i kas gminnych. Rolnicy otrzymywali nawozy na kredyt, którego termin płatności upływał 15 I 1927 r.⁷³ Ponadto Państwowy Bank Rolny udzielał kredytów na zakup zboża siewnego oraz na prowadzenie akcji eksportowej⁷⁴.

Postulat stabilizacji poziomu cen jako ściśle związany z problemem bilansu handlowego rządu pomajowe uważały za jeden z ważniejszych⁷⁵. W czerwcu 1926 r. minister spraw wewnętrznych wydał okólnik polecający władzom wojewódzkim czuwanie nad utrzymaniem cen na właściwym poziomie i ściganie wszelkich przejawów nieuzasadnionej wyżki cen artykułów pierwszej potrzeby⁷⁶.

31 VIII 1926 r. Prezydent wydał rozporządzenie o zabezpieczeniu podaży przedmiotów powszedniego użytku⁷⁷. Jego celem było zapobieganie wyżce cen artykułów rolnych i przemysłowych. Uprawnienia jakie w związku z tym otrzymał minister spraw wewnętrznych wywołały zaniepokojenie sfer gospodarczych. Ich przedstawiciele byli bowiem zdania, że środki represyjne jakimi rząd próbuje regulować ceny nie dadzą pożądanych rezultatów. Za właściwą drogę, którą powinien on podążać, uważali prawidłowe zorganizowanie handlu produktami rolniczymi⁷⁸.

Ważnym elementem działań rządu była realizacja ustawy o reformie rolnej z 1925 r. Minister reform rolnych Witold Staniewicz był jej gorącym

⁷¹ *Finansowanie zbiorów*, PH, 1926, z. 31, s. 913.

⁷² Rozporządzeniem ministra reform rolnych z 19 VI 1926 r. wprowadzono w statucie PBR zmiany rozszerzające jego możliwości kredytowe. Zob. DURP, 1926, nr 69, poz. 487; *Statut Państwowego Banku Rolnego*, RE, 1 VIII 1926, nr 15, s. 462.

⁷³ *Kredyty na zakup nawozów sztucznych*, PH, 1926, z. 29, s. 866; *Kredyty na nawozy sztuczne*, RE, 1 VII 1926, nr 15, s. 460–461; *Kredyty na akcję zaopatrzenia rolnictwa w nawozy sztuczne*, PH, 1926, z. 31, s. 913–914.

⁷⁴ *Kredyt na zboża siewne*, RE, 1 VIII 1926, nr 15, s. 461; W. Hoyer, *Kredyt na zakup nasion zbóż ozimych*, PH, 1926, z. 36, s. 998–999; *Kredyt na eksport zboża*, RE, 15 VIII 1926, nr 16, s. 407–498.

⁷⁵ H.T.[ennenbaum], *Polityka cen*, PG, 1926, z. 14, s. 689–690; E. Rose, *Zagadnienie stabilizacji*, KW, 18 VII 1926, nr 195, s. 19; *Ceny*, tamże, 20 VI 1926, nr 167, s. 23.

⁷⁶ *Ceny*, KW, 13 VI 1926, nr 160, s. 12, 23.

⁷⁷ DURP 1926, nr 91, poz. 527; *Rząd będzie regulował ceny*, TH, 10 IX 1926, nr 37, s. 3.

⁷⁸ E. Rose, *Niezbędne wyjaśnienie*, KW, 6 IX 1926, nr 245, s. 13; *Zabezpieczenie podaży przedmiotów powszechnego użytku*, RE, 15 IX 1926, nr 18, s. 561–562; *Nowe prawo o zabezpieczeniu podaży przedmiotów powszechnego użytku*, tamże, 1 X 1926, nr 19, s. 599–600; *Sprawa aprowizacji kraju w produkty rolnicze*, PH, 1926, z. 34, s. 1000.

orędownikiem. W szeregu swoich przemówień w 2 połowie 1926 r. sformułował on zasady przebudowy ustroju rolnego w Polsce⁷⁹. Uznając ustawę z 28 XII 1925 r. o reformie rolnej za prawną podstawę całości polityki agrarnej rządu, kładł nacisk na akcję komasacyjną, melioracje i likwidację serwitutów⁸⁰.

Jednocześnie prowadzono prace nad projektem ustawy przemysłowej. E. Kwiatkowski uważał ją za jedno z ważniejszych poczynań rządowych idących w kierunku uzdrowienia życia gospodarczego państwa, ponieważ miała ona zunifikować prawo przemysłowe na terenie całej Polski⁸¹.

Omówione wyżej aspekty polityki gospodarczej rządów polskich bezpośrednio po zamachu majowym, nie wyczerpują wszystkich istotnych zagadnień z tego zakresu. Wydaje się jednak, że dają obraz głównych kierunków działania gabinetów Kazimierza Bartla. Zarówno Bartel, jak i kierownicy resortów gospodarczych w swych deklaracjach nie odchodzili w zasadzie od tez proponowanych przez rząd Aleksandra Skrzyńskiego. Za podstawowe zasady polityki ekonomicznej uznali równowagę budżetu, stabilizację waluty, utrzymanie dodatniego bilansu handlowego oraz równowagi cen. Zgodnie z zapowiedziami, główne miejsce w poczynaniach rządu zająć miało rolnictwo. Mówiono także o przeprowadzeniu reformy podatkowej oraz wzmocnieniu systemu bankowego. Przedstawiony przegląd działań rządu w okresie od 15 V do 30 IX 1926 r. potwierdza tezę o tym, że nie zamierzał on (przynajmniej bezpośrednio po przewrocie) dokonywać istotnych zmian w polityce gospodarczej. Nie był to program autorski rządu K. Bartla. Niemniej w sytuacji politycznej jaka zaistniała po maju 1926 r. przejęcie głównych kierunków polityki gospodarczej po poprzednikach było krokiem najlepszym z możliwych.

Wydaje się, że ostrożne działania rządu na polu gospodarczym miały uspokoić wzburzone zamachem społeczeństwo oraz nastroić przychylnie przedstawicieli kół gospodarczych. Realizacji tych zamierzeń sprzyjała systematycznie poprawiająca się koniunktura. Dlatego w krótkim czasie od objęcia władzy przez sanację mogła ona zaprezentować efekty swej polityki w postaci zrównoważonego budżetu miesięcznego i ustabilizowanej waluty.

⁷⁹ Zob.: W. Staniewicz, *O program agrarny w Polsce i jego wykonanie. Mowy i przemówienia (1926–1928)*, Warszawa 1928; tenże, *Dwa lata dalszej pracy nad przebudową ustroju rolnego w Polsce (1928–1929)*, Warszawa 1930; tenże, *Przebudowa ustroju rolnego w Polsce*, Warszawa 1928.

⁸⁰ *Program Ministra Reform Rolnych*, RE, 15 VII 1926, nr 14, s. 433; *Dwa przemówienia na posiedzeniu Sejmu i przemówienie na inauguracyjnym posiedzeniu Głównej Rady Naprawy Ustroju Rolnego w Warszawie*, [w:] W. Staniewicz, *O program...*, s. 73–74, 171.

⁸¹ *Ustawa przemysłowa*, KW, 16 IX 1926, nr 255, s. 13; *Konferencja w sprawie ustawy przemysłowej*, PH, 1926, z. 38, s. 1126–1127.

W świetle powyższego stwierdzić zatem można, że teza o stabilizacji jako głównym kierunku polityki gospodarczej prowadzonej bezpośrednio po maju 1926 r. znajduje swe uzasadnienie.

Oceniając politykę rządów Bartla w sferze gospodarczej wypada zauważyć, że był to okres przejściowy, w którym kontynuowano politykę przedmajową, stabilizowano gospodarkę i ostrożnie badano sytuację polityczną.

Upadek gabinetu Bartla (30 IX 1926) kończył okres, w którym gospodarka skarbowa była prowadzona konsekwentnie, zgodnie z ustawowo zatwierdzonym budżetem, a rząd wystrzegał się działań, które mogły stać się podstawą do czynienia mu zarzutów o prowadzenie polityki interwencjonizmu państwowego.

Małgorzata Łapa

LA POLITIQUE DE STABILISATION DE L'ÉCONOMIE POLONAISE APRÈS LE BOULVERSEMENT DE MAI (15 V – 30 IX 1926)

Dans la période du 15 mai jusqu'au 30 septembre 1926 fonctionnaient en IIème République de Pologne trois gouvernements de Kazimierz Bartł. Les déclarations du premier ministre et des directeurs des ressorts économiques montraient qu'on a déclaré comme les branches les plus importantes de l'économie: l'aspiration à l'équilibre de budget et à la stabilisation de valeur; un bilan positif de commerce, l'équilibre des prix et la réforme d'impôts. La question agraire devrait occuper une place spéciale dans la politique du gouvernement. On parlait aussi du développement de l'industrie et de la réforme du système bancaire. Les déclarations du gouvernement ne se différenciaient de celles proposées par le gouvernement de Aleksander Skrzyński, et dans la politique financière on se basait sur le programme crée par Jerzy Zdziechowski. Le gouvernement n'a pas eu intention (pas directement après le bouleversement) de faire des changements dans la politique économique et seulement de corriger des plans des prédécesseurs.

Le 2 août le gouvernement a obtenu de larges pleins pouvoirs concernant la publication des réglements de loi. On a commencé d'agir d'une manière concrète au champ législatif, normalisant la vie économique de Pologne. Il parait que ces activités tres prudentes devraient calmer la société agitée par le bouleversement et disposer favorablement les représentants de l'économie. En réalisant ces éléments les plus importants de sa politique, le gouvernement a mené la budget d'état à l'équilibre en juin et en août la stabilisation de valeur était faite au niveau 1 dollar = 9 zł. En estimant la politique économique du gouvernement de Bartł on peut constater que c'était une période intermédiaire dans lequel on continuait la politique d'objet et on analysait la situation politique prudemment.